

Marijus Šidlauskas – Klaipėdos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Literatūros katedros docentas.

Moksliniai interesai: literatūros sociologija, literatūros kritika, lietuvių literatūros istorija.

Adresas: Kalotė, nr. 15, LT-92282 Klaipėda.

El. paštas: emsidla@yahoo.com

Marijus Šidlauskas – PhD in Humanities, Associate Professor at the Department of Literature of the Faculty of Humanities, Klaipėda University.

Research interests: sociology of literature, literary criticism, history of Lithuanian literature.

Address: Kalotė, nr. 15, LT-92282 Klaipėda.

E-mail: emsidla@yahoo.com

Marijus Šidlauskas

Klaipėdos universitetas

VINCO KUDIRKOS POEZIJOS SOCIALUMAS

Anotacija

Straipsnyje aktualizuojama poezijos ir literatūros apskritai socialumo samprata, iškeliamas šios sampratos „negrynumas“ ir santykinumas, neleidžiantis jos formalizuoti bei standartizuoti. Aptariant V. Kudirkos poezijos socialumą pasitelkiamas sociologijos klasiko Ferdinando Tönnieso *Gemeinschaft / Gesellschaft (bendruomenė / visuomenė)* dvinaris modelis, kurio koreliatais Kudirkos poezijoje galėtume laikyti *tautos tėvo / tautos*, taip pat *vyriškumo / moteriškumo* priešpriešas. Atviri savo epochos sociokultūriniais iššūkiams, Kudirkos eilėraščiai yra persmelkti asmeninio įsipareigojimo aistros ir grindžiami giluminiais moralumo bei sakramentalumo imperatyvais. Fundamentali vertybių hierarchija ir telkianti galia šios poezijos socialumą susieja su universaliuoju žmogiškumo branduoliu, todėl Kudirkos poetinis žodis šiandien išlieka gyvastingas ir svarbus.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: socialumas, bendruomenė / visuomenė, organinis solidarumas, mechaninis solidarumas, tėvas, motina, vaikas, sakramentalumas.

Abstract

The article topicalizes the sociality of poetry and literature in general, maintaining that the concept of sociality is highly relative and functional, and therefore escapes theoretical purification and standardization. The sociality of Vincas Kudirka's poems is being discussed after the binary model *Gemeinschaft / Gesellschaft (community / association)* proposed by a German classic of sociology Ferdinand Tönnies. The presumptive correlatives of this model to be identified in Kudirka's poetry are such binary oppositions as *father of the nation /*

nation as a family, male / female, domestic / strange. Kudirka takes up the challenges of his epoch, and his social stand is supported by his personal responsibility founded on morality and sacramentality as its underlying basis. The poems of Kudirka are distinguished for their value-laden character and socializing capacity. This kind of poetry derives its social implications from the fundamentality and universality of human condition, and thus contains its topicality in the course of time.

KEY WORDS: sociality, community / society, organic solidarity, mechanic solidarity, father, mother, child, sacramentality.

Poezijos (literatūros) socialumo sąvoka yra itin laki, paslanki, gebanti „suvirškinti“ labai įvairų prasminį bei vertybinį turinį. Ji neatspari galios diktatui, ideologinėms bei politinėms manipuliacijoms, todėl sociologai į šią sąvoką žiūri atsargiai, o patys poetai – pabrėžtinai įtariai. Griežtu teoriniu požiūriu ji yra „nemokslinė“; t. y. mokslškai neverifikuojama; funkcinė, bet ne episteminė, o literato akiai regisi vulgarizuojanti, iškreipianti tikrąją, t. y. estetinę, grožinio žodžio prigimtį. Akivaizdu, jog tai iš prigimties santykinė, „negryna“ kategorija, gimstanti „aš – kitas, kiti“ santykyje, judrioje mokslo – meno – sociumo sąveikoje. Tačiau tai, kad socialumas nepaklūsta standartizuotam išgryninimui, anaipol nereiškia jo sociologinio ar literatūrologinio neįgalumo, veikiau priešingai. Šiuolaikinė sociologija pabrėžia, kad „sąvokos yra *jautrūs sandai*, o ne tik *formalūs* procedūrinio samprotavimo instrumentai“, ir kad „svarbu neužmiršti išradingumo, sumanumo, įžvalgios vaizduotės, drąsios minties, nes mechaniškai dygsniuojanti sociologija neišvengiamai suseraga nemąstančio ir nejaučiančio formalizmo liga“¹. Pastangos išvalyti socialumą nuo „priemaišų“ primena Emilio Durkheimio svajonę socialinius reiškinius „išvaduoti nuo bet kurio pašalinio elemento“². Savęs išskaistinimo iliuzijų turėjo ir grynojo meno (*l'art pour l'art*) teorijos, siekusios išvalyti meną nuo tokių „priemaišų“ kaip socialumas, moralumas, ideologinės nuostatos ir pan. Tačiau šitaip išsigryninus atsitinka tas pats, kas išdistiliavus vandenį nuo druskų – jis tampa nebetinkamas gerti. Tad socialumą galėtume palyginti su druska, be kurios literatūra (poezija) būtų prėska. Žinia, Vincio Kudirkos publicistikos ir satyrinės prozos poveikumą lemia būtent toji sodrinanti druskelė, bylojanti apie gyvą sąlytį su gyvenimo tikrove, koncentruotą aktualijų bei realiųjų įžvalgą, atsakomybę sociumui ir pasitikėjimą konkrečiu suvokėju.

¹ Valantiejus A. Sociologijos sąvokų daugiareikšmiškumas. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2008, nr. 1 (21), 69, 70.

² Durkheim É. *Sociologijos metodo taisyklės*. Vilnius: Vaga, 2001, 33.

Iš esmės tos pačios yra ir Vincio Kudirkos poezijos socialumo prielaidos. Tačiau poezijos socialumas, lyginant su kitomis literatūros rūšimis, subjektyvesnis ir problemiškesnis. Poetas asmeniškiau išgyvena socialinių ryšių prieštarumą – trauką ir atstūmimą vienu metu. Lyrinei sielai būdingesnė dramatiška nuotaikų kaita – noras apglėbti visą pasaulį ir sykiu pasaulio sielvarto melancholija, pasidygėjimas visa ir visais, įskaitant save. Kudirka nebuvo romantinis lyrikas, tačiau jo poetinė darbuotė programiškai orientuota į romantikus – apie tai byloja ir baironiškas eilėraščių knygos pavadinimas *Laisvos valandos*, ir išversti didžiųjų romantikų (F. Schillerio, G. G. Byrono, A. Mickevičiaus, J. Slowackio) veikalai.

Tam tikro romantinio idealizmo – pavadinkime tai pasitikėjimo avansu – prašosi ir Kudirkos socialumas. Nes gyvename pasaulyje, kuriame nepasitikima paties pasaulio ir buvimo jame prasme, ką jau kalbėti apie visokius socialumus. Nūdienos politinio, socialinio ir egzistencinio absurdo teatre Kudirkos blavus protas jau gali atrodyti „negyvenimiškas“, o jo aistringas idealizmas – nebeatitinkantis *real politik* taktikos. Kudirkiškas kultūrinis idealizmas ir pilietinis įsipareigojimas šiandien tiesiog nepopuliarūs. Nepopuliaru ir vadinamuosiuose intelektualiniuose diskursuose priminti, kad žmogus tebėra sociali būtybė, *homo socialis* seniai nustelbė madingesni ir visokeriopai *politiškai korektiški* modusai bei statusai: *homo economicus*, *homo eroticus*, *homo ludens* ir, pridurtų žemaitis, *homo bludens*. Tokių diskursų kontekste išpopuliarėja ne socialumas, bet asocialumas – žiniasklaidos ir pramogų industrijos duona kasdieninė. Juk geriausias jaukas miniai visuomet buvo skandalas, o skandalo šerdis – demonstratyvus asocialumas. Ir jeigu šiandien literatas su Kudirkos poezijos (ar savo paties) socialumu kai kam atrodo beviltiškai iškritęs iš konteksto, gal tai tėra nelinksma paties konteksto diagnozė, kurią literatai paprastai nustato pavydėtinai tiksliai – „Kažkas papuvę danų karalystėj...“ („Hamletas“ – pirmas veiksmas, IV scena). Sergančioje civilizacijoje ir visuomenėje teorinis formalizmas įtartinau primena gydytoją, kuriam liga įdomesnė už paciento gyvybę. Laimei, Kudirka buvo kitoks gydytojas, ir jo socialumo gyvybę laiduoja ne detali „substancinio turinio“ ar „konstituojančių dėmenų“ išsklaida, o žmogiškos atsakomybės ir padorumo nuostata, išsakyta eilėraščio „Valerijai“ eilutėmis: „Da tu draugijai skolingas!“ (galima palyginti su šiandienos pramogų verslo dievaičių verksmais – o kas man mokės pensiją?).

Sociologijoje visuomenė (Kudirkos laikais šis žodis dar nevartotas, jį atstojo *draugija*) paprastai suvokiama kaip struktūriškai, genetiškai bei is-

toriškai sąlygotas žmonių bendrumo tipas. Vakarų sociologinė tradicija ilgą laiką visuomenę tapatino su valstybe, nors jau Platonas savo *Valstybėje* išvelgė ir nepolitinį žmonių poreikių (maisto, būsto, aprangos) bendrumą. XIX a. išsikristalizavo du požiūriai į visuomenės raidą ir socialumą – organiškas evoliucinis ir mechaniškas struktūrinis. Vokiečių sociologas Ferdinandas Tönniesas (1855–1936) 1887 m. pasiūlė *Gemeinschaft / Gesellschaft* (į lietuvių kalbą paprastai verčiama *bendruomenė / visuomenė*, plg. rus. *община / общество*, angl. *community / association*) takoskyrą ir atitinkamą socialumo tipologiją, įtvirtinusią *organinio* ir *mechaninio* socialinio ryšio sampratą. Organinis socialumas esąs būdingas nedidelėms sėslioms kaimo bendruomenėms, grindžiamas emociniais kaimynystės, bičiulystės, šeiminio bendravimo ryšiais, čia svarbios šeimos ir Bažnyčios institucijos bei autoritetas. Augant darbo pasidalijimui (kapitalizmo raida) organinį socialumą tolydžio išstumias mechaninis socialumas ir nuasmeninti kontaktiniai juridiniai santykiai. Čia jau vyrauja racionalizuoti formalūs socialiniai ryšiai, besiplėtojantys konkurencinėje urbanistinėje aplinkoje. Priminsime, kad Kudirkai didelį poveikį padarė lenkų pozityvistai (ypač vadinamoji Varšuvos mokykla) taip pat kliojęsi organišką visuomenės raidos (o ne revoliucinių perversmų) idėja. Visuomenę jie gretino su gyvu organizmu, akcentavo darnią visų to organizmo dalių sąveiką ir savo programai įgyvendinti iškėlė „organiško darbo“ ir „pagrindų kūrimo“ šūkius, kurie buvo aktualūs ir „Varpo“ budinamai Lietuvai. Pažymėtina, kad Tönniesas socialinio ryšio pamatu laikė valią (jis pirmasis įvedė terminą *vo-liuntarizmas*) – būtent valia ir racionali veiklos disciplina buvo Kudirkos socialinės laikysenos stuburas. Pagal Tönnieso *Gemeinschaft / Gesellschaft* analogiją kitas sociologijos klasikas Emilis Durkheimas (gimęs, beje, tais pačiais 1858 m. kaip ir Kudirka) skyrė visuomenės *mechaninį solidarumą* (ten, kur nėra darbo pasidalijimo) ir jį vėliau pakeičiantį *organinį solidarumą* (kur, esant darbo pasidalijimui, įsitvirtina mainų santykiai). Kaip matome, Durkheimas natūralesniu ir organiškesniu socialumo tipu laikė ne konservatyvias pirmines žmonių bendrumo formas (sociologija jas suvokia kaip visuomenę plačiąja prasme), o vėlyvesnę, pramoninio kapitalizmo pagimdytą, tačiau moraliai saistomą bendriją (visuomenę siaurąją prasme). Tönniesas, kaip ir buvo galima tikėtis, su tuo griežtai nesutiko.

Nūdienos sociologija (socialinių pokyčių teorijos) į Tönnieso ir Durkheimo modelius žiūri jau kaip į atgyvenusius redukcinio dualizmo reliktus,

tačiau Kudirkos atveju tokia organinio ir mechaninio socialumo skirtis gali būti pravarti. Organinio socialumo poetiniu koreliatu čia galėtume laikyti *būrelį, draugiją*, kurią sudaro numanomi *manieji*, o mechaninio – *svietą*. Pirmojo modelio konotacijos šiltos ir intymios („Gražu yra matyti lietuvių būrelį...“ – „Gražu, gražiau, gražiausia“), o antrasis (žodis *svietas* – slaviška svetimybė) jau žymi įtampą, socialinę atskirtį, susvetimėjimą („Kad tyčiojos iš manęs svietas nedėkingas...“ – „Valerijai“). *Svieto* kalbinė semantika ženklina pasaulio atvirumą ir įvairovę (plg. *genys margas, svietas dar margesnis*), sukrečiančias patirtis (*neduok tu sviete*), iššūkį ar vertybinį sprendimą (*svieto lygintojas, svieto perėjūnas*). Iš gausaus *svieto* prasmių aruodo Kudirka pasirenka ir tautosakinę parafrazę („Tai aš apleistas ant margo svieto! / Tiek turiu kęsti vargo taip kieto...“ – „Artojaus skundas“), ir etinį skelbimą-sprendimą („Drąsiu tiktai tąjį mes turim vadinti <...> Kurs į akis svietui pasako teisybę“ – „Ne tas yra didis“), ir individualią ironiją, kuri gali būti smerkianti („Teisingas sviete! o teisingi žmonės!“ – „Šiaučius ir gizelis“) ar žaisminga („Taipo svieto akyse / Aš palieku geras, / Norint mano širdyje / Lindo Liuciperas“ – „Apžvalgos mokslas“).

Akivaizdu, kad būdingieji Kudirkos išgyvenimai, vaizdiniai ir patosas lieka įsitvirtinę organinio socialumo pusėje. Iškalbus pavyzdys galėtų būti eilutės iš eilėraščio „Maniemsiems“:

Lietuva mano! priešiu ant tavęs įnirtus,
 Privalai hidra tapti ta, kuriai nukirtus
 Galvą, tuoj kelios galvos vieton jos išdygsta.
 Išliksi tik į hidrą gyvumo pavirtus,
 Nors priešius nestygsta!

Ateities Lietuvą, o sykiu ir jos atbundančią visuomenę lygindamas su *gyvumo hidra* Kudirka originaliai apverčia hidros vertybinę simboliką, suteikdamas jai gyvastingos regeneracijos, nesulaikomo organinio augimo ir kuriamojo tvarumo reikšmę (antikos mitologijoje ir vėlesnėje literatūrinėje tradicijoje, įskaitant A. Mickevičiaus „Odę jaunystei“, hidra yra blogio simbolis). Šitaip Kudirka sukuria kaip reta įtaigų organinio socialumo ir originalumo vaizdinį, kurį palaiko ir kiti Tönnieso *Gemeinschaft* dėmenys – emociškai intymi savųjų rato atmosfera, bendrą šeimynos gyvenimą ir būstą primenantys įvaizdžiai (stulpas, prilaikantis jūsų namo sieną), nuoroda į sektingą autoritetą, kuris, gal ir ne visai kukliai, iškeliamas kaip socialinio bei moralinio veikimo pavyzdys („Tiktai, ką anas darė vyrs pa-

sišventimo, / Tegul kits kartoja!“). Mitinis herojinio atgimimo motyvas, kai „menkas ir silpnas net milžinu stoji“, aiškiai suskamba ir eilėraštyje „Labora!“. „Tai žvilgtelk ant darbo jaunų draugų tavo – / Vienoj akimirkoj iš naujo atgimsi.“

Kudirkos socialines nuostatas dar stipriai veikia valstietiškas mentalitetas, paveldėtas iš patriarchalinės šeimos sanklodos. Jo poetinėje vaizduotėje visuomeninis sambūris dar neatskiriamas nuo saistančio (Tönniesas pasakytų – organinio) intymumo ir priedermių. Tokia artimųjų ratelio dvasia dvelkia iš eilėraščio „Gražu, gražiau, gražiausia“, parašyto „Atminčiai susirinkimo pas J. Gaidį Varšavoje“. Naujosios lietuvių visuomenės (o kol kas tik sauželės inteligentų) vizija projektuojama kaip šeimyniška kaimo bendruomenė, norinti tikėti, jog „visa lietuvių draugija tai viena šeimyna su vienokiais troškimais, su vienokia kalba“³. Organiniame šeimyninio socialumo audinyje išryškėja vyriškasis *tėvo* ir moteriškasis *motinos* poliai. Aštriai konfliktavęs su tėvu, sukilęs prieš caro ir prieš popiežiaus Leono XIII autoritetą, Kudirka sykiu atliko istorinį-kultūrinį tautos tėvo vaidmenį, kuris gana ryškus ir jo poezijoje. Panašiai kaip tėvas Motiejus, šeimoje visus spyręs prie darbo, dar neišaušus vertęs šeimynykščius giedoti rožinio, Kudirka įsakmiai ragina stoti į tautinio darbo barą („Labora!“) ir savo „Varpo“ dūžiais verčia iš migio „tinginį miegalį“. Didysis varpininkas ypač griežtas ir reiklus saviesiems, inteligentams, užtat niekad nepristinga atlaidaus supratimo „kaimo žmonelėms“, tiesiogiai neįtrauktiems į tautinį darbą. Čia galima išvelgti dvi Kudirkos – tautos tėvo – socialines laikysenas: 1) griežta denunciantų, tautinių renegatų ir degeneratų kritika (principinė strateginė linija) ir 2) kalbėjimas naivios liaudies vardu, tapatinantis su „nuskriaustaisiais ir pažemintaisiais“ (lankstesnė ir minkštesnė taktika). Toks požiūris į inteligentiją dvilypumas išryškėja gretinant eilėraščius „Maniemsiems“ ir „Lietuvos šviesuoliams“. „Manieji“ žymi apibrėžtą saviškių ratelį, kuris pasitraukiančiam iš gyvenimo „vyriui pasišventimo“ yra ir idealusis Lietuvos ateities provaizdis. Tie, į kuriuos kreipiamasi, čia iškyla kaip verti herojiško darbo tęsėjai, o antrojo eilėraščio „šviesuoliai“ tėra silpnadvasiai pažadų neištesėję bėgliai. Pirmajame eilėraštyje akivaizdi tautos vadovo ir autoriteto (t. y. *tėvo*) laikyseną, antrajame – kalbėjimas iš nepatenkintų apačių, piktokas reikalavimas vadovauti, nusivylimas ir apmaudas, primenantis apmulkinto *vaiko* nuoskaudą. Tai minios, kuri prašosi

³ Kudirka V. *Raštai*, t. 2. Vaga: Vilnius, 1990, 465.

mokoma ir vadovaujama, balsas. Kalbančiojo retorinė energija ir švietėjiškas įsitikinimas savo teisumu abiejuose eilėraščiuose iš esmės nesiskiria.

Su moteriškumu, motinos kultu romantinė tradicija sieja tėvynę (nors paties žodžio šaknis, skirtingai nuo daugumos indoeuropiečių kalbų, tėviška, t. y. vyriška, plg. *tēv-as* → *tēv-ynė*). Šios sąsajos etninę kultūrinę reikšmę pirmasis užčiuopė S. Daukantas. Tėvynės–motinos paralelė visada atgyja grėsmės, lūžio, lemiamų išbandymų sąlygomis. Prisiminkime egzodo poetus (J. Aistį, B. Brazdžionį), kurie sovietinės okupacijos metais savo kūrybą suvokė kaip motinos tėvynės balsą, šaukiantį susitelkti išblaškytus vaikus. Kudirkai motinos figūra taip pat yra telkianti, įpareigojanti, kilninanti. Poetui gražu matyti tuos, kurie „tėvynei aukauja žodelį, / Ir motiną pagarbin atminimais vaiko“ („Gražu, gražiau ir gražiausia“). Šiuo požiūriu iškalbingi ir Kudirkos poetiniai vertimai bei sekimai: lenkų autoriaus K. S. Junoszos soneto „Matce“ („Motinai“) vertimas, prancūzų poeto J. Richepino sekimas „Širdis“ (eilėraštis perpasakoja populiarą legendą apie piktadario sūnaus iš motinos krūtinės išplėštą širdį, kuri, plyšdama perpus, klausia: „Sūnau, ar tau labai skauda?“). Kudirkos plunksnai priklauso eilutės „Vilija, mūsų motina upelių...“ – tai A. Mickevičiaus poemos „Konradas Valerodas“ dainos pradžia, vienas įtaigiausių ir bundančiai tautinei savimonei svarbiausių tekstų, kurį lietuviškai prakalbinti, be Kudirkos, bandė V. Ažukalnis, E. Daukša, Maironis, J. Mačys–Kėkštas, J. Brazaitis ir kt. Kudirkos sentimentai motinai (Elzbieta Jasulevičiūtė–Kudirkenė mirė 1868–aisiais, Vincukui einant dešimtuosius metus) turi stiprų biografinį pamatą. Štai ką jis rašė apie motiną („Varpas“, 1894, nr. 4), polemizuodamas lietuvių moterų klausimu su Stasiu Matulaičiu: „Mano motina davė man, ką apskritai motina lietuvė gali duoti savo vaikams, o dagi daugiau, nes pati daugiau turėjo. Labai gražiai dainavo, labai puikiai margino margučius, labai dailiai sekė pasakas ir prie tų „dailių“ dalykų mane pritraukė. Jeigu aš šiandien muzikantas, pataikau šį ar tą nupiešti ir, atsiprašant, eiliadirbis <...>, tai motinos kaltė.“⁴ Kūrybinius gebėjimus kildindamas iš motinos, Kudirka sykiu leidžia giliau suvokti ir savo poezijos socialumo genetiką, biologiškai ir psichologiškai perimamą iš autoritetingo *kito*, šiuo atveju – *kitos*. Tuo pat metu pabrėžiama, kad tautinio sąmonėjimo srityje motinai (moteriai) joks vaidmuo nepriklausė. Nes iš „tos motinos, kuri mano nuomonėje buvo ideališka, niekad negirdėjau, kas tai Lietuva, lietuvis, gaivinimas Lie-

⁴ Kudirka V. *Raštai*, t. 2. Vaga: Vilnius, 1990, 571.

tuvos ir t. t. Negirdėjau to nė nuo močiutės, nė nuo tetų, nė nuo vienos moteriškės iš mano kaimo ir visos apygardos“⁵. Šiuo požiūriu lemiamu motinų ir moterų kriterijumi tampa jų „apšvietimo laipsnis“. Todėl nenustabu, kad Kudirkos švietėjiškame Lietuvos atbudimo ir prisikėlimo projekte moterims „rimtų“ (vyriška prasme) vaidmenų nenumatyta. Silpnoji lytis rimtam tautiniam darbui netinka, todėl ir poezijoje rikiuoja bei komanduoja *broliai* ir *sūnūs*, stiprybę semiantys iš *didvyrių* žemės praeities, turintys mandatą kilniai darbuotis tėvynės naudai ir žmonių gėrybei. Moterys socialiai neperspektyvios, todėl savaip dėsninga, kad nuolatinis Kudirkos satyriniu taikiniu tampa moteriškasis personažas – davatka. Davatką galėtume laikyti iškreipto organinio solidarumo patikėtine, kurios socialinį ir moralinį nepatrauklumą liudija tokie žmonių priežodžiai kaip *iš davatkos nei Dievui žvakės, nei velniui šakės*. Davatkiškumą Kudirka plečia liaudiškojo kriticizmo dvasia, pasitelkdamas eiliuoto šaržo („Mįslys“) ar polemienio pamfleto („Apžvalgos mokslas“) žanrus. Šiuose satyriniuose kūrinėliuose atsiskleidžia ano meto ideologinių polemikų kultūra (deja, neaukšta), kuri (taip pat, deja) ne kažin kiek pasistūmėjo ir mūsų laikais.

Imdamasis visuomenės auklėtojo vaidmens Kudirka, kaip ir P. Vaičaitis, tęsia švietėjų (K. Donelaitis, S. Stanevičius, S. Daukantas, M. Valančius, A. Tatarė) kultūrinę tradiciją. Šios tradicijos tąsa – *tėviškai* pamokomas pasakėčios žanras, kuriam Kudirka suteikia aštresnę politinę skambesį („Šiaučius ir Gizelis“, „Žvirbliai ir kaliausė“). Pastarojoje erelis pasirodo besantis pasigailėtina kaliausė. Išties, šiandieniniame mūsų gyvenime netrūksta kaliausių, besidedančių ereliais. Trūksta Kudirkų. Priminsime, kad Kudirka laikomas ir lietuvių politinės poezijos pradininku, nes parašė pirmąjį revoliucinio patoso eilėraštį „Ne tas yra didis“. Tačiau švietėjiškai demokratiškoje Kudirkos natūroje slypėjo ir aristokratiška gyslelė, saloninio bendravimo poreikis ir estetiškai išlavintas skonis. Prisiminkime jo išverstos I. Krylovo pasakėčios „Gaidys ir žemčiūgas“ moralą: „Prasčiokai taipgi: ko suprast negali, / Vadina tą nieku ir met į šalį.“

Socialumas savo estetines formas visada įgyja skirtingų ideologinių, religinių, psichologinių, apskritai vertybinių nuostatų susidūrimo žaizdre. Kudirkos socialumas aistringai sulydo tautos ir asmens laisvės bei orumo idėjas ir yra iš principo atmetantis moralę „dėl trupinio aukso, gardaus valgio šaukšto“. Tai badantis akis kontrastas šiandienos vartojimo mugės konjunktūrai su

⁵ Kudirka V. *Raštai*, t. 2. Vaga: Vilnius, 1990, 571.

jos greitos naudos, greito maisto ir greitos meilės religija bei pramogų industrijos stabais. Tiek Kudirkos kolektyvizmas, tiek individualizmas yra veiksmingo įsipareigojimo programa, kurioje atsakingas savo aplinkos formavimas dera su asmens egzistenciniais rūpesčiais. Kita vertus, Kudirkos socialinis autoritetas yra neabejotinai charizminis, todėl visada turi pavojų virsti kultu. Mykolas Biržiška yra pažymėjęs, kad „Kudirka jau savo tautos yra sutaikytas su bažnyčia, tautinis pozityvistas virto kaip ir tautiniu šventuoju“⁶.

Tai, kad Kudirka yra tapęs ir tautinės martirologijos herojumi – jau jo recepcijos problema, kuri taip pat įeina į socialumo sklaidos lauką. Tačiau mums rūpėtų ne Kudirkos ikonos bronza, bet jo žmogiškumo esmė. Juk jis ne iš karto tapo „teisusis“ – turėjo nueiti netrumpą paklydimų kelią, išgyventi tapatybės dramą ir tik po to „atsiversti“. Tautine mitologema tapusi ištarmė „pasijutau lietuviu esąs“, skambanti kaip vieša išpažintis, atveria ne tik socialinę moralinę (lenkuojantis ponaitis gėdingai kapituliuoja prieš artojo sūnų), bet ir metafizinę (sūnus paklydėlis sugrįžta pas Tėvą) šios dramos perspektyvą. Jo *kelkite* turi ne tik socialinę, estetinę, bet ir evangelinio skelbimo (teologų kalba – *kerigmos*) prasmę (plg. su Jono Pauliaus II *Nebijokite!*, ištartu 1979 m. atvykus į Lenkiją ir įkvėpusiu žmogiškojo solidarumo stebuklą visoje Rytų Europoje). Apaštalų intonacijas primena *artimo* sąvoka ir pamėgtasis kreipinys *broliai*, kurį perims Maironis (beje, Maironis perims ir krūtinėje degančios *šventos* idealizmo *ugnies* motyvą iš eilėraščio „Labora!“ [šis pavadinimas Kudirkos nusižiūrėtas į benediktinų šūkį *ora et labora*], o Maironio biblinėje parafrazėje „skausmo vyras“ girdėti ir kudirkiškas „vyro pasišventimo“ aidas).

Kaip prisimename, M. Mažvydo „Katekizmo“ prakalbos kreipinys buvo „politiškai korektiškesnis“ – *broliai* ir *seserys*. Eilėraščio „Ne tas yra didis“ antitezių struktūra tarsi atkartoja Kalno pamokslo kompoziciją ir laipsniuojančią retoriką – kaip ir Išganytojo ištarmės, šis eilėraštinis įpareigoja praktiniam elgesiui, radikaliai besiskiriančiam nuo esamų gyvenimo santykių ir grindžiamam atsakomybės etika. Tad Kudirkos poetinis žodis turi neabejotiną sakramentalumo (krikščioniškojo *communio* prasme) matmenį, numanomą dangiškojo Tėvo sankciją. Šią sankciją simboliškai įprasmina „Tautiška giesmė“, kurios pirmosios eilutės „Lietuva, tėvyne mūsų“ tarsi atkartoja „Tėve mūsų“ sakrališkąją ištarą, turinčią šešių šimtų metų socialumo istoriją. Iš Biblijos atėjusios ir mūsų himno *šviesos* bei *tiesos*

⁶ Cit. pagal: Korsakas K. *Literatūros raida*. Vaga: Vilnius, 1985, 227.

parabolės (plg.: „O kas vykdo tiesą, tas eina į šviesą, kad išryškėtų, jog jo darbai atlikti Dieve“; Jn 3, 21). Visa tai leidžia daryti išvadą, jog Kudirkos poezijos socialumas – daugiakryptis, išgaubtas, persmelktas hierarchinės vertybių vertikalės, nematomomis gijomis jungiančios tai, kas vieša ir deklaratyvu, su tuo, kas išgyvenama intymioje tyloje.

Šioje poezijoje nėra atsivėrimo transcendencijai, apeinamos didžiosios lyrikos temos – meilė ir mirtis. Kalbantysis gerai, pernelyg gerai suvokia savo egzistencinį pasmerktumą (didžiama tekstų rašyti jau žinant neatšaukiamą ligos diagnozę), tačiau tam pasmerktumui poetinti nebeturi laiko, tarsi žinodamas, kad trūkstamus visuotinio kontekstus skaitytojas galės atkurti pats. Atkurti iš gyvenimo teksto, iš jo praeinamybės tragikos ir iš tos tragikos gimstančio pasiryžimo gyventi veikliai, pasiaukojamai, gražiai – „gražiausia vienok esti akimis matyti, kada širdims ir žodžiams ir darbai atsako“. Šis grožis gimsta ne iš lyrinio pakylėtumo ar didingos minties tragikos – visą poetiškąją tragiką su savimi nusineša gyvenimo proza, atsiveriančią tuštumą ragindama užpildyti žodžiais ir darbais jau mus, liekančius – kol kas – šia pus. Kudirkos socialumas – egzistenciškai „kalbinantis“, pasitikintis čia ir dabar užgimstančio solidarumo viltimi ir todėl poetiškas. Jis nujaučia savo teorinį bei estetinį trapumą ir nesikankina, likdamas nebylus tiems, kam Kudirkos eilėraščiai „neturi savarankiškos estetiškos vertės“. Bet ar šių eilėraščių skelbiamos tiesos nėra taip suaugusios su mūsų istorija, mūsų laimėjimais ir nusivylimais, mūsų pasiryžimais, lūkesčiais, išbandymais, jog jas išgyvename ir kaip asmeninį tapsmą, akistatą su praeitimi ir ateitimi, nebūtimi ir amžinybe? Ši poezija ne skaido, o telkia, siūlydama šiandien taip sunkiai lipdomos pilietinės visuomenės gaires. Nepaisant „išaugtinės“ formos, ji turi patrauklų socialumo, kaip augančio ir auginančio žmogiškumo, branduolį, kuriame slypi ne tik Lietuvos ir lietuvių atgimimo istorijos, bet ir amžinosios žmogaus ir tėvynės, žmogaus ir pasaulio dramos šerdis.

Šaltiniai ir literatūra

- Kudirka 1989 – Vincas Kudirka. *Raštai*, t. 1. Vilnius: Vaga.
Kudirka 1990 – Vincas Kudirka. *Raštai*, t. 2. Vilnius: Vaga.
Durkheim 2001 – Emile Durkheim. *Sociologijos metodo taisyklės*. Vilnius: Vaga.
Korsakas 1985 – Kostas Korsakas. *Literatūros raida*. Vilnius: Vaga.
Valantiejus 2008 – Algimantas Valantiejus. Sociologijos sąvokų daugiareikšmiškumas. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, nr. 1 (21).

Современная западная социология 1990 – Современная западная социология. Словарь.
 Сост. Давыдов Ю. Н., Ковалева М. С., Филиппов А. Ф. Москва: Политиздат.

Marijus Šidlauskas

THE SOCIALITY OF VINCAS KUDIRKA'S POEMS

Summary

The sociality of poetry (and literature in general) is a highly relative concept, depending on a dynamic interaction among science, art, and a given society. Metaphorically speaking, the social issue of literature could be compared with the quality of salt that is used for seasoning food and without which literature would become insipid and tasteless. In discussing the social aspects of Vincas Kudirka's poems, as a useful methodological instrument appears the binary model *Gemeinschaft / Gesellschaft* (*community / association*) proposed by a German classic of sociology Ferdinand Tönnies. This model explains the specific nature of two opposing social dimensions – organic solidarity and mechanic solidarity. Kudirka's social sensibility is primarily of organic origin and is rooted in the tradition of paternalistic authority. Kudirka deserves the name of the founding father of the modern Lithuanian nation. He takes the obligation and responsibility to wake the nation up to new realities and to shape it into a new conscious society capable to regain its lost political independency and sociocultural identity. Kudirka is sensitive to the tensions among different social groups in the patriarchal community of his day. In his poetry, those tensions find their correlatives in such binary schemes as *domestic / strange, male / female, the enlightened / common people*. The social sensibility and receptivity of Kudirka's poems, as well as its positive social pathos, is grounded in folklore tradition and is supported by altruistic morality. Kudirka had a charisma of a social leader, enabling to successfully combine his responsible individualism with far-fetched collective undertakings. The underlying premise of the social effect of this poetry is the sense of biblical brotherhood and community, implying sacramental intimacy. In conclusion, the sociality of Kudirkas's poems is of dialogical character, seeking someone as a dialogical partner, and these particular features make Kudirka's poetic discourse sound urgently in the contemporary world of social alienation and current economic, financial and spiritual crisis.